

VERTROUWEN ALS ESSENTIËLE BOUWSTEEN VAN DE ECONOMIE

2012/10

29 | 05 | 2012

MENSEN

WELVAART

BESCHERMING

Samenvatting

Analyse toont dat vertrouwen een essentiële bouwsteen is voor het economisch weefsel. Het gaat om door mensen gecreëerde instituties die intensieve samenwerking mogelijk maken. Dit laat in het beste geval toe om welvaart te creëren door arbeidsspecialisatie, het accumuleren van kennis en het delen van risico's.

IVAN VAN DE CLOOT
Hoofdeconoom Itinera Institute

Ondertussen is duidelijk dat de financiële crisis een enorme schade heeft aangebracht aan het vertrouwen dat essentieel is om voorspoed in onze moderne maatschappij te bewerkstelligen. Als er een te groot wantrouwen heerst over het feit dat de ander zijn deel van de overeenkomst zal nakomen, dan blokkeert het economische systeem. Vertrouwen behoeft een minimale vorm van wettelijke afdwingbaarheid van contracten en dergelijke, maar in een goed draaiende economie begrijpt iedereen dat die stok achter de deur alleen nodig is in uitzonderlijke gevallen.

Het grootste deel van de verschillen in economische welvaart tussen bijvoorbeeld België en Zimbabwe is niet te verklaren door enge economische concepten als infrastructuur en de aanwezigheid van grondstoffen, maar door veel subtielere factoren als het naleven van eigendomsrechten en meer algemeen het niveau van vertrouwen. Vertrouwen dat veel verder reikt dan burendie elkaar een eenvoudig gebruiksvoorwerp uitleenen omdat ze elkaar kennen. Het gaat eerder om een geïnstitutionaliseerde vorm van vertrouwen waardoor transacties kunnen plaatsvinden zonder veel voorzorgen te moeten nemen tegen de mogelijke onbetrouwbaarheid van de tegenpartij. Een historisch voorbeeld over de impact van wantrouwen hebben we te danken aan Karl Marx, die opmerkte dat Londense gezinnen wit brood begonnen te verkiesen boven donker brood omdat de kwaliteit van dat laatste moeilijker controleerbaar was. Inderdaad bleek uit de resultaten van verschillende commissies dat in donker brood zaken gevonden werden als kalk, aluin en steengruis. Het was pas toen de overheidscontrole op de voedselkwaliteit toenam dat er meer vertrouwen kwam in de voedselveiligheid. In België hebben we enige jaren geleden met de dioxinecrisis nog gezien dat wantrouwen over de voedselveiligheid zelfs een regering kan doen vallen.

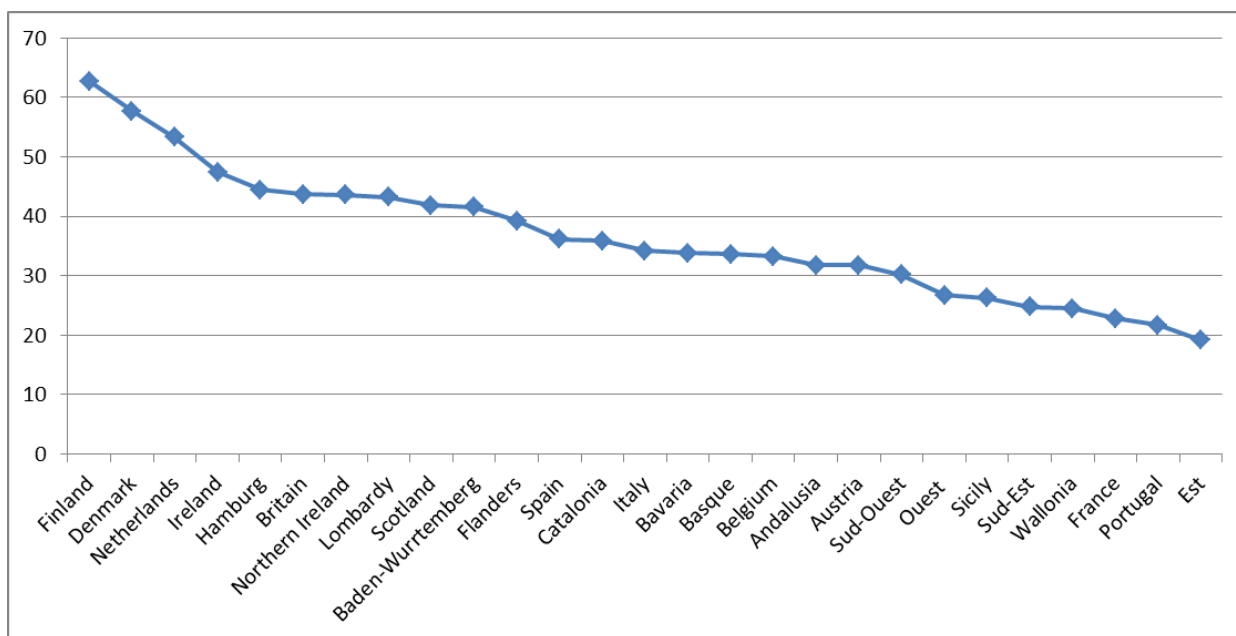
Het is tijden van grote economische schokken zoals vandaag dat blijkt hoe fragiel de vertrouwensbasis is in onze moderne maatschappij. Een groot deel van onze welvaart hebben we te danken aan doorgedreven arbeidsverdeling. Dit impliceert dat we in feite ongelooflijk afhankelijk zijn van anderen. Dit vereist dus een grote mate van vertrouwen. Hoeveel tijd zou het niet innemen om vandaag het niveau van zelfvoorziening te bereiken waar onze voorouders nog op ingesteld waren. Samenwerking binnen de uitgebreide familie kan nog door biologen verklaard worden met het doel gemeenschappelijke genen door te geven. Onze huidige maatschappij is echter vooral gebaseerd op samenwerking met anderen die niet nauw biologisch verwant zijn. Hiervoor is dus vertrouwen nodig. Zoals altijd woedt hierover een intens debat of de wortels hiervoor natuurlijke aanleg kennen of bepaald worden door de opvoeding ('nature versus nurture'). Hoewel dit soort controverses nooit finaal beslecht worden, wijzen vele onderzoekers op de voor de mens snel wijzigende omgeving. In de sociale wetenschappen is er dan ook een vorm van consensus dat het vertrouwen waarop onze huidige samenleving gebouwd is tot stand kwam gedurende de voorbije 10.000 jaar. Dit is een periode die veel te kort is om al door de kracht van de evolutie in onze hersenen ingebakken te zijn.

De conclusie is dan ook dat we vooral beroep moeten doen op door mensen gecreëerde instituties om de intensieve samenwerking waaraan we onze welvaart te danken hebben, in stand te houden. Dat mensen in plaats van elkaar naar het leven staat vooral in coöperatief verband met anderen staan, is misschien een fragieler evenwicht dan we vaak beseffen. Als de randvoorwaarden echter gunstig zijn, dan heeft de geschiedenis bewezen dat mensen in staat zijn om welvaart te creëren door arbeidsspecialisa-

tie, het accumuleren van kennis en het delen van risico's.

Ondertussen is er een hele literatuur die verbanden onderzoekt tussen het niveau van wederzijds vertrouwen en allerlei indicatoren gaande van economische groei tot de incidentie van zelfmoorden. Onderstaande grafiek toont dat zelfs binnen Europa er een grote variatie bestaat. Het zal weinigen verbazen dat twee Scandinavische landen de ranking aanvoeren, maar het is toch wel opvallend hoe hoog ook een land als Nederland scoort. Helaas scoort Wallonië bijna even zwak als Frankrijk maar het verschil tussen Vlaanderen en Nederland is toch ook veel groter dan velen zouden verwachten.

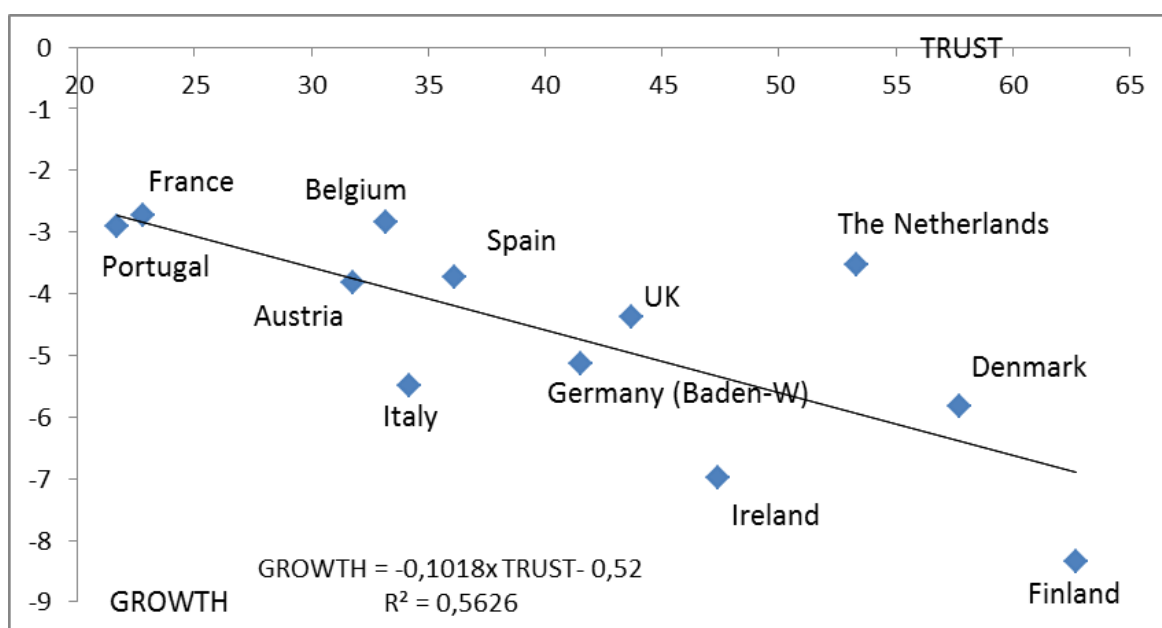
Grafiek 1: Het niveau van vertrouwen in de maatschappij

Bron: Delmartino and Schoenmaekers, "Creating Stability: Culture Patterns and their added value, 1998

Opmerkelijk is dat in 2009 de landen die het sterkst een krimp kende van de economische activiteit, ook landen betrof waar de maatstaf van vertrouwen de hoogste waarde voor noteerde. In die zin dat de crisis toen werkelijk ging om een vertrouwensschok en dat die net die landen harder trof waar vertrouwen heel essentieel is voor het economisch weefsel.

Grafiek 2: Het niveau van vertrouwen in de maatschappij

Bron: Eurostat, eigen bewerking

Kleine gemeenschappen

Al meer dan dertig jaar denken economen met een Pavlov-reflex aan tweedehandsauto's als het gaat over de rol van vertrouwen in de economie. Nobelprijswinnaar George Akerlof modelleerde voor het eerst het begrip 'asymmetrische informatie' aan de hand van de tweedehandsautomarkt. Doordat de verkoper bijna per definitie veel beter op de hoogte is van de kwaliteit van de auto, zal de koper door zijn relatieve onwetendheid slechts bereid zijn de prijs te betalen voor de gemiddelde kwaliteit. Daardoor zal de verkoper echter zijn goede wagens niet meer willen aanbieden tegen die gemiddelde prijs, zodat de gemiddelde kwaliteit nog daalt. Als het vertrouwen tussen koper en verkoper helemaal zoek is, zal er zelfs geen markt meer zijn voor tweedehandsauto's. Dat is een situatie waarin iedereen verliest maar die bij gebrek aan vertrouwensmechanismen onontkoombaar kan zijn. In kleine, dichte gemeenschappen waar iedereen elkaar kent, is er meestal voldoende vertrouwen om bovenstaande marktvaling te vermijden. Van belang is niet alleen de grootte van de gemeenschap. Ook het feit dat bijvoorbeeld iedereen een religie aanhangt die het terugdraaien van de kilometerteller beschouwt als fout gedrag, kan vertrouwen genereren. Sommigen zien vooral een rol voor de overheid weggelegd, maar dat wijst vaak op een dalend geloof in de kracht van moraliteit. Om markten efficiënt te laten werken heb je vertrouwen nodig, en moraliteit kan daarvoor zorgen. Dat gedachtegoed vinden we al bij Adam Smith. Vertrouwen zorgt ervoor dat je in een winkel waar je nog nooit geweest bent, kan binnenstappen en een product kopen zonder wakker te liggen of het product werkt of niet. Uiteraard is er in een moderne markteconomie ook nood aan rechtsregels waarop men zich kan beroepen bij bedrog, maar voor de meeste

dagelijkse producten is het niet kosteneffectief daarvan gebruik te maken. Net daarom is het goed dat je vertrouwen kan hebben. Onderzoek toont aan dat vertrouwen cruciaal is om een klimaat tot stand te brengen waarin ondernemerschap en investeringen floreren. Zonder dat vertrouwen stagneert een economie. Dat impliceert vertrouwen dat de overheid geen inbreuk mag plegen op het eigendomsrecht, maar ook dat ze haar recht om belasting te heffen en de wisselkoers te manipuleren niet misbruikt zodat consumenten en bedrijven in vertrouwen handel kunnen drijven. Dat vertrouwen wordt helaas vaak geschonden.

Misbruik van het rechtssysteem

Vaak wordt gedacht aan de kwaliteit van producten, maar ook de bedrijven moeten kunnen vertrouwen in de consumenten. Dat vertrouwen wordt in de VS echter op grote schaal geschonden. Een recente schatting komt op 260 miljard dollar schade (2,2 procent van het bruto binnenlands product) ten gevolge van rechtszaken tegen producenten, om soms erg lichtvaardige redenen. Er is een hele juridische industrie geënt op dergelijk misbruik van het rechtssysteem. Bovendien remt dat de creativiteit en de innovatie. In een maatschappij waar vertrouwen heerst, worden dergelijke transactiekosten echter tot een minimum beperkt, wat alle kansen geeft voor welvaartscreatie.

Krediet en vertrouwen

In weinige facetten van het leven is vertrouwen als levensader zo evident als in de financiële wereld. De econoom Joseph Schumpeter definiëerde kapitalisme in 1939 zelfs als een economie gebaseerd op private eigendom waarin innovaties gefinancierd worden door geleend geld. Essentieel is om in te zien dat een efficiënte kredietmarkt de Siamese tweeling is van een liquide markt: de twee kunnen niet zonder elkaar. De crux is nu net dat liquiditeit enkel voorhanden is als er vertrouwen is. Liquiditeit is een essentiële eigenschap van activa zoals aandelen en obligaties. Het gaat om de mogelijkheid snel te verkopen met lage transactiekosten tegen een prijs dicht tegen de fundamentele waarde van het activum. Markten zijn intrinsiek onderhevig aan wat economen netwerkexternaliteiten noemen: mijn mogelijkheid om te verkopen is afhankelijk van de kans om op dit punt een koper te vinden die de fundamentele prijs van het activum wil betalen.

De netwerkexternaliteit bestaat er nu net in dat indien ik oordeel dat de kans hoog is dat ik in de toekomst een dergelijke koper zal vinden, er niets me belet om vandaag te kopen. Indien de meeste marktparticipanten dergelijk geloof aanhangen, dan zal de markt vandaag reeds liquide zijn. Als er echter overmatig pessimisme heerst over de mogelijkheid om in de toekomst te kunnen verkopen aan de fundamentele waarde, dan is de markt illiquide. Dit betekent dat overtugingen zelfvullend kunnen worden. Nu is het zo dat wanneer de economie zich in een negatieve (illiquide) situatie bevindt, er een argument is voor een centrale bank om de markt liquide te maken door gebruik te maken van haar geldcreatiecapaciteit.

Die argumentatie komt erop neer dat liquiditeit een publiek goed is dat niet zomaar aan de markt kan worden overgelaten. Uiteraard kunnen private banken ook liquiditeit verschaffen: hun basistaak is net (illiquide) langetermijnkrediet te verlenen via het aantrekken van liquide kortetermijnsparingsgeld. Dit is de looptijdtransformatiefunctie van het commercieel bankstelsel. Het zou sociaal inefficiënt zijn te eisen dat voor elke euro die geïnvesteerd wordt in een illiquid activum (zoals een ondernemer doet in zijn bedrijf) een euro op een bankrekening als tegenwaarde wordt geplaatst. Het bankkanaal dat toelaat met een beperkte hoeveelheid basisgeld de economie op een hoger niveau te brengen via de hefboom van het krediet, vereist dus bijna per definitie dat in tijden van wantrouwen —zoals recent op de interbankenmarkt— het de taak is van de centrale bank is om liquiditeiten te verschaffen. Dit is geenszins een vrijgeleide voor onverantwoord beleid door private instellingen, maar louter correctie van een marktfaling.

Tunnelvisies

Dit impliceert dus dat we een enorm vertrouwen moeten opbrengen in de capaciteit om risico's te beheersen van hen aan wie we onze middelen toevertrouwen. Toen enkele jaren geleden de ene investeringsbank na de andere voor de bijl ging, was dit omdat het vertrouwen in hen geschonden was. Ze waren in hun zelfgenoegzaamheid blijkbaar vergeten dat ze hun reputatie ook opnieuw konden verliezen door hun eigen roekeloos gedrag.

In onze complexe wereld duurt het echter een tijd vooraleer het besef doordringt dat het fundament plaats heeft geruimd voor drijfzand. De meeste mensen leven in de veronderstelling dat zolang ze doen als alle anderen hen niets kan overkomen. Dit soort gedrag leidt periodiek in de financiële economie tot collectieve verdwazing omdat het van vitaal belang is dat er een voldoende kritische massa is die nog autonoom oordeelt over bijvoorbeeld de waarde van een bepaalde innovatie. Achteraf is gebleken dat zelfs in de hoofdkwartieren van menig systemische instelling de tunnelvisie zelfs voltallige raden van bestuur had besmet. Vaak stelt men vast dat het een troef kan zijn dat de CEO toegewijd en eenzijdig gefocust is. Het is dan echter cruciaal om structureel in te bouwen dat dit gecompenseerd wordt door een raad van bestuur waar voldoende diversiteit aanwezig is om het eenheidsdenken te doorbreken.

Voor duurzame economische groei
en sociale bescherming.